

KŘÍŽKOVÁ, A. 2004. ŽIVOTNÍ STRATEGIE PODNIKATELEK A PODNIKATELŮ NA PŘELOMU TISÍCILETÍ. PRAHA: SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY. / Hana Jonáková

Sociologická studie *Životní strategie podnikatelek a podnikatelů na přelomu století* vznikla v rámci projektu *Životní strategie v české podnikatelské sféře 90. let*. Autorka Alena Křížková v ní podává závěrečnou zprávu o svém kvalitativním sociologickém výzkumu, který probíhal formou hloubkových polostrukturovaných rozhovorů se soukromými podnikatelkami a podnikateli v průběhu dvou let (2003–2004). Hlavním tématem výzkumu bylo zmapování podnikatelského prostředí v České republice se zvláštním zřetelem na genderovou problematiku. Zkoumány byly důvody, které vedly respondenty/respondentky k myšlence začít soukromě podnikat, a rozdílné způsoby skloubení jejich rodinného a pracovního života.

Celkem bylo shromážděno 31 biografických výpovědí, metodou výběru respondentů byla technika nabalování s ohledem na reprezentativnost. Při výběru zkoumaných sfér podnikání bylo přihlédnuto k tomu, aby v souboru byly rovnoměrně zastoupeny „ženské“ a „mužské“ obory. Femininí obory byly představovány oblastí služeb a obchodu, stavebnictví a doprava reprezentovaly oblasti stereotypně připsované více mužům.

Autorka vstupovala do výzkumu s hypotézou existence genderového kontraktu ve společnosti – tzn., že dělba práce a její ohodnocení je zatíženo genderovými stereotypy, mužům je na jejich základě připisována sféra veřejná spojená s prací (ve smyslu práce placené), ženám pak oblast soukromá představovaná rodinou a domácností (tedy prací neplacenou a společensky méně ceněnou).

V průběhu výzkumu se ukázalo, že významný podíl respondentů v souboru podniká se svým životním partnerem/partnerkou, tato skutečnost výrazně ovlivňovala volbu životní strategie dotazovaných.

Odlišnosti podle pohlaví byly zřetelné již při formulaci motivací vedoucích ke vstupu do sféry soukromého podnikání. Výrazným motivem byla u podnikatelek – vedle potřeby seberealizace a nezávislosti – možnost sladění péče o děti a rodinu s jejich ekonomickou aktivitou (při čemž nehrála roli ani tak celková doba strávená pracovní činností, ale svoboda při její organizaci), často se však ženy k podnikání dostaly víceméně náhodně či jako pravá ruka životního partnera. Stručně řečeno u žen podnikatelek, ať už při výchozí motivaci či při dalším budování životní strategie, hrály velmi významnou roli vztahy. Naproti tomu u mužů tato „vztahová závislost“ nebyla prokázána, nejsilnějším impulsem pro osamostatnění byla vůle dokázat něco v oboru, který již dobře znali a nechtěli být nadále závislími zaměstnanci, nebo se jim podařilo objevit tzv. „díru na trhu“ a oni se v této dosud neobsazené sféře stali průkopníky. U podnikatelů byl také velký důraz kladen na moment finančního zisku.

Rozdílný přístup byl také zaznamenán při řešení problému zabezpečení fungování rodiny, zejména pak v odpovědi na otázku výchovy dětí. Ženy jednoznačně obhajovaly tradiční mateřskou roli. Ve svých výpovědích sice uváděly pocit určité dvojí frustrace vyplývající ze snahy vyhovět oběma svým současným rolím, ale zároveň oceňovaly možnost lépe sladit své pracovní a rodinné povinnosti. Pro podnikatelky při vytváření životní strategie bylo skloubení života rodiny, resp. výchovy dětí, a sféry podnikání tím nejpodstatnějším. U mužů nebylo řešení vztahu dvojice rodina versus práce primárním problémem, ve výzkumu byla zachycena celá škála jejich postojů od aktivního otcovství až k tradičnímu patriarchálnímu přístupu.

Genderové aspekty vstupují i do způsobů vedení podni-

Na závěr bych opět ráda zdůraznila, že výčet zde uvedených stránek není a nemůže být úplný. V příštím vydání Vás seznámíme s dalšími zajímavými stránkami a odkazy. V případě, že o některých víte a domníváte se, že bychom se jim mohly věnovat v příštím čísle, zašlete prosím adresu stránky na níže uvedenou adresu. Samozřejmě je možné zaslat také případné komentáře, kritiky či návrhy.

[Petra Rakušanová, petra.rakusanova@soc.cas.cz]

ŽENY A (RE)DISTRIBUCE MOCI / Hana Maříková

Ve dnech 12. až 14. ledna 2005 se v lotyšské Rize konala mezinárodní konference „Mass Media in (Re)Distribution of Power“, která byla završením stejnojmenného výzkumného projektu, na němž se podílely čtyři evropské země s rozdílnou „historií“ čili s rozdílným politickým a sociálním vývojem i s rozdílnou úrovní akceptace politik genderové rovnosti.¹ Demokratická země s poměrně silnými genderovými stereotypy byla zastoupena Itálií, naopak zemi se slabými stereotypy v této oblasti reprezentovalo Dánsko. Země s nedlouhou historií demokratického vývoje byly zastoupeny Estonskem a Lotyšskem, lišily se však akceptací genderových stereotypů. Lotyšsko vyznívá ve srovnání s Estonskem jako „genderově senzitivnější“, neboť v čele státu stojí prezidentka.

Jednotlivé účastnické země na výzkumu participovaly buď prostřednictvím svých ministerstev, která mají ve své agendě sociální záležitosti (Lotyšsko a Estonsko), nebo prostřednictvím výzkumných institucí (Dánsko) či nadací (Itálie).

Cílem projektu bylo nejen „mapování“ stávající situace (odhalení fungování genderových stereotypů), ale také hledání odpovědí na následující dvě otázky: „Co země ztrácí nejen ekonomicky, ale také sociálně a kulturně, pokud ženy nejsou plně integrovány do proce-

ku a následného rozdělení kompetencí. Ženy jsou často nahlíženy jako pomocnice svých partnerů (v mnoha případech životních partnerů), zabývají se spíše administrativou než technickými záležitostmi, ty přenechávají často mužům. Pokud je firma vedena společníky stejného pohlaví, kompeten-

ce jsou rozděleny jiným způsobem (podle skutečných schopností, vzdělání apod.).

Předpoklad existence genderových stereotypů byl výzkumem potvrzen, podnikatelské prostředí v České republice se skutečně jeví z tohoto hlediska jako velice tradiční.

PODPORA SPOLEČENSKÉ AKCEPTACE A EFEKTIVNÍHO PROSAZOVÁNÍ GENDEROVÉ ROVNOSTI VE VEŘEJNÉ SFÉŘE / Marie Čermáková

Výzkumné oddělení Gender & sociologie Sociologického ústavu AV ČR disponuje v oblasti genderových témat rozsáhlou sadou originálních výsledků vlastního badatelského výzkumu, jejichž zaměření i kvalita byly evaluovány kritickými vědeckými postupy běžnými v oboru. V průběhu náročného získávání poznatků a vědecké povinnosti odborně prezentovat výsledky však zůstává poněkud stranou transfer poznatků do praxe, pokud není cíleně integrován do výzkumného procesu, a není cíleně zpracován závazný metodický postup, který zpřístupní, různými aplikačními formami, běžně skryté či veřejnosti málo přístupné, složité se jevící databáze a vědecké výstupy. Proto výzkumné oddělení přišlo s ambiciózním návrhem projektu *Podpora společenské akceptace a efektivního prosazování genderové rovnosti ve veřejné sféře*, jehož realizace by znamenala podporu efektivního, systematického a rychlého přenosu poznatků ze sféry základního výzkumu do oblasti aplikovaného výzkumu a praxe. Pro návrh jsme získali grantovou podporu v rámci veřejné soutěže ve výzkumu a vývoji o projekty v programu *Podpora projektů cíleného výzkumu*.¹

Již z poznatků a zkušeností, které jsme získali v průběhu řešení projektu *Aktuální otázky formování politiky rovných příležitostí mužů a žen v souvislosti s připraveností ČR na vstup do Evropské unie*², jsme se přesvědčili, že do procesů implementace a společenské akceptace veřejných politik lze účinně zahrnout i využití poznatků a výzkumných dat sociálních věd, a oslovit tak nejen cílené skupiny uživatelů a zá-

jemců, ale také různá profesní uskupení a širší veřejnost. Poznali jsme, že intervence vědy a výzkumu do společenské praxe je žádoucí a žádaná, nicméně, že se často realizuje jen v podobě reflexe na okamžitý, aktuálně vzniklý problém. Systematický vklad vědeckého poznání do praxe se odvíjí od schopnosti vybudovat fungující a efektivní transfer. Chceme se o vybudování takového mostu k praxi pokusit a pro realizaci transferu budeme využívat tyto postupy:

- definujeme výzkumná témata a vymezujeme stěžejní okruhy, jejichž výsledky mají být uplatněny v praxi;
- formujeme ucelený pětiletý cyklus soustředěné sociální intervence a podpory politik rovných příležitostí formou aplikace badatelských poznatků do formy aplikovaných výstupů;
- v rámci projektu hodláme provést evaluaci očekávaného a dosaženého přínosu.

Podpora institucionálních mechanismů politiky rovných příležitostí mužů a žen patří v sociologii ke složitým konceptům, které jsou závislé na více pilířích sociálního poznání. Jak deskripce aktuální dynamiky probíhajících procesů, tak vědecká intervence do společenských diskurzů mají svoje úskalí, kterých jsme si vědomi. Proto opíráme svoje přístupy o teoretický koncept, který vychází ze sociální teorie genderových nerovností s odkazem na jejich tradiční, patriarchální a sociální podmíněnosti s vazbami na in-

sů rozhodování a vládnutí?“ a „Jak je možné zlepšit danou situaci?“. Výzkumy se tak tedy měly stát východiskem pro hledání a formulování možných řešení vedoucích k hlavnímu cíli, jímž má být dosažení situace, kdy obě pohlaví, resp. gendery budou motivována k participaci na rozhodování o důležitých otázkách a problémech týkajících se celé společnosti a kdy muži i ženy budou mít prospěch z uplatňování genderové rovnosti v rozhodovacích procesech.

To, že vytčený cíl je nanejvýš aktuální, potvrzuje vývoj v evropských zemích v nedávném období, kdy se sice počet zemí s více než třicetiprocentním zastoupením žen v nejvyšších zastupitelských orgánech zemí (tj. v parlamentech) zvýšil z 9 % v roce 2001 na 16 % v roce 2004, ale v tomto období je rovněž možné zaznamenat „stagnaci“ ve vývoji, neboť někde procento zvolených žen dosáhlo (zatím?) svého „vrcholu“ pod touto hranicí a i jinde se ženy jen stěží dostávají nad tuto minimální hranici zastoupení, tj. nad hranici, která jakékoli sociální skupině umožňuje, aby působila a začala se chovat jako viditelná, vnímaná, respektovaná a akceschopná skupina (nikoli jen jako minorita).

V souvislosti s uplatněním žen v rozhodovacích procesech se jednotlivé země ve svých výzkumech zaměřovaly jak na sféru politiky a možnosti žen v ní v daných zemích uspět, tak na oblast médií, která podstatným způsobem v současné společnosti ovlivňují populaci ve vnímání jednotlivých genderů. Objektem výzkumu byli i sami/y politici a političky, jejich prezentace vůči veřejnosti a (sebe)reflexe jejich možností i možností „těch druhých“.

V samém úvodu konference vystoupily ženy se zkušeností s působením v politice, které se vyjadřovaly k otázce „Záleží na genderu v politice?“. Konference dále pokračovala dvěma plenárními sekcemi na téma „Gender a politika“ a „Masmédia v (re)distribuci moci“. Po nich následovalo rokování v sekcích specializovaných na následující témata: „Zobrazování političek a politiků v médiích“, „Mechanismy sladování pracovního a rodinného života u lidí působících v politice“, „Gender mainstreaming a vládnutí: od teorie

stitucionální a rodinné struktury. Zatímco v teorii stavíme na teoretických a metodologických východiscích sociologie genderu a feministické sociologie, tj. ve vazbě na českou společnost převážně na vlastních studiích, vzhledem k širšímu tematickému záběru a ke specifickým podmínkám tranzitní společnosti se pak opíráme o práce českého sociologického výzkumu v 90. letech. Z hlediska empirických poznatků a výsledků budeme využívat zejména možnosti, které nabízí genderová analýza.

Smyslem projektu je přinést sociologicky relevantní, pro praktické využití aplikované zpracování, a to každý rok vždy k jednomu vybranému okruhu aktuálních témat. Následně pak hodláme publikovat a formou kritického veřejného kolokvia zpřístupnit výsledky výzkumu cíleným skupinám uživatelů a zájemců. Závěry, připomínky a doporučení kolokvia budeme kriticky sledovat a publikovat. Výstupy budou nasměrovány do oblastí jako jsou decize a státní správa, politické struktury, občanské instituty a sdružení, veřejně-právní subjekty a média, stávající mediální a internetová či veřejná diskusní fóra, ale doufáme, že najdeme odezvu také mezi odbornými zájemci a studenty.

Záměrem projektu je podpora procesů implementace a prohlubování společenské akceptace institucionálních mechanismů vedoucích k prosazování principu rovných příležitostí pro muže a ženy ve veřejné sféře, proto jsou metodické postupy řešení zacíleny především na aplikační formy výzkumu a rozvíjejí nadstandardní formy sociální intervence tak, aby přínos projektu byl dostatečně efektivní z více hledisek.

Z hlediska koncepce tedy projekt nevytváří přímo nové zdroje kvantitativních či kvalitativních dat, ale vyhledává, analyzuje a systematizuje rozsáhlou bázi dat a poznatků genderových analýz pomocí jemnějších hloubkových instrumentů sekundární analýzy. Tento výzkumný postup se opírá o teoretické poznání, které poskytuje genderová a feministická perspektiva sociologického bádání. Řešení projektu počítá i s analýzou resortních a vládních materiálů,

právních dokumentů, statistických dat a dokumentů, které poskytuje Evropská unie jak k širokému okruhu genderových témat, tak k implementaci závazných evropských standardů politiky rovnosti mužů a žen.

Průběh výzkumné práce je orientován na konkrétně vymezené okruhy vztahující se k hlavnímu cíli projektu. Záměrem je akcelarovat „aplikační řetězec“: výzkumný záměr → analýza → zpracování studie → sociální intervence → zpětná korekce poznatků tak, aby se do praxe dostala většina výzkumných poznatků, výstupů sond a výzkumů a podle možností přispěla k průchodnosti zaváděných institucionálních mechanismů v oblasti rovných příležitostí mužů a žen. To vše v časovém rozpětí jednoho roku, vždy k vybranému tematickému okruhu. Záběr postihuje v průběhu pěti let významné aktuální aspekty sledované problematiky. Smyslem je podpora procesů porozumění a akceptace politiky rovnosti s dlouhodobým cílem budování občanské společnosti s vysokou politickou i občanskou kulturou uplatnění demokratických principů. Projekt předpokládá rovněž odbornou oponenturu postupů a výsledků řešení a upřesňování směru výzkumu a řešení. V průběhu řešení projektu budeme využívat existující výzkumné a datové báze řešitelského týmu projektu, které jsou dlouhodobě orientovány na otázky postavení žen v české společnosti. Databáze zahrnují široké spektrum reprezentativních výzkumů, množství výzkumných kvalitativně koncipovaných sond, inovovanou genderovou statistickou databázi a cílenou teoretickou bázi časopiseckých i knižních separátů a publikací k celé řadě genderových okruhů, včetně originálních materiálů k gender mainstreamingu, k rovným příležitostem, k datovým a statistickým komparacím a přijatým zákonům týkajícím se genderu či k doporučením EU.

Projekt je koncipován tak, aby postihnul veškeré klíčové aspekty sociálních, institucionálních, občanských a politických mechanismů souvisejících s procesy implementace a společenské akceptace rovnosti mužů a žen. Sociální dynamika postižení společenských změn je poměrně složitý proces, budeme se proto opírat o různorodé databá-

k praxi“, „NGOs a neformální organizování: genderová politika a nástroje ovlivňování médií“, „Nástroje pro usnadnění nediskriminační mediální prezentace mužů a žen“, „Jak podpořit účast žen v politice?“, „Nový, alternativní přístup k médiím v (re)distribuci moci“, „Záleží na genderu v médiích?“. Závěr konference tvořila třetí plenární sekce a panelová diskuse na téma „Jaká je role masmédií v (re)distribuci moci?“

Jak z vystoupení političek, konkrétně bývalé ministryně zahraničních věcí Lotyšské republiky, bývalé poslankyně Parlamentu v Estonsku a jedné současné italské političky, tak z výsledků výzkumů jednotlivých zemí vyplynulo, že na genderu stále opravdu dost záleží. Záleží na něm v obou sférách – v politice i médiích, neboť ženy a muži se vnímají a jsou vnímáni, jsou prezentováni, prezentují a chovají se stále odlišně.

Co vyplynulo z výzkumů v oblasti politiky a možností uplatnění žen v ní? Například v Dánsku již nefungují v takové míře jako v jiných zemích bariéry při vstupu žen do politiky, i když se stále uplatňují při fungování v ní. I zde gender determinuje zásadním způsobem to, jaké pozice žena či muž dosáhne – muži zastávají významnější a důležitější rozhodovací posty, moc se i nadále koncentruje převážně v jejich rukou. Proto nestačí jen sledovat, jaké je faktické zastoupení žen v politice a jak se v čase mění (zvyšuje či snižuje), ale je nutné se zabývat také možnostmi prosazení se v politice v souvislosti s genderem, způsobem fungování v politice, obecně fungováním genderové rovnosti v této sféře. Z dánské zprávy zaznělo jedno důležité sdělení: samotný kvantitativní ukazatel, přestože se nepochybně jedná o ukazatel důležitý, říká jen velmi málo o kvalitě procesu nastolování genderové rovnosti v jakékoli oblasti. A tak dosažení určité kvantitativní hranice nemůže být cílem, ale jen prostředkem pro podstatnější a hlubší – kvalitativní – změnu jak v politice, tak v celé společnosti.

ze a zdroje informací tak, abychom vyčerpávajícím způsobem monitorovali a analyzovali dané výzkumné téma – dle návrhu. Analýza a následná sociologická intervence budou v každém roce zaměřeny na jeden stěžejní okruh. V roce 2009 chceme navíc vyhodnotit i účinnost celého projektu.

2005 Ženy a rodičovství

2006 Zdraví, životní styl a volnočasové aktivity ženské populace

2007 Cizinky, migrantky, žadatelky o práci či pobyt v ČR

2008 Ženy, marginalizace a sociální exkluze

2009 Monitoring a analýza využitých příležitostí v EU z hlediska ženské populace

2009 Vyhodnocení sociologické intervence do problematiky politiky rovných příležitostí mužů a žen a zkušeností s programem podpory cíleného výzkumu

Tyto výstupy jsou z hlediska řešení projektu závazné. Předpokládáme však, že budou doplněny i o další aktivity, produkty a formy, které zvýší efektivitu realizovaného projektu. Průběžně budou monitorovány statistické zdroje, záměry a počiny decizní sféry, bude využita analýza odborného i denního tisku vztahující se k genderové problematice a budou vyhodnoceny aktivity a záměry občanských ženských sdružení. Dalším zdrojem dat je archiv sociologických výzkumů. Část výzkumné kapacity hodláme věnovat sběru dat a doplňujících aktuálních údajů. Současně předpokládáme permanentní rozšiřování informační základny a mezinárodně i interdisciplinárně komparativní databáze k implementaci schémat rovnosti mužů a žen. Totéž hodláme paralelně sledovat v oblasti české decize a dalších subjektů participujících na otázkách formování české koncepce rovných příležitostí mužů a žen a sociální ochrany žen.

Institucionální, sociální a občanské otázky související s postavením žen v české společnosti patří ke sledovaným tématům současného sociologického výzkumu. Zaměření pozornosti na problematiku implementace současné deklarované

politiky rovných příležitostí mužů a žen do praxe a do organizace veřejného i soukromého života je společensky aktuální a hodnotově žádoucí, protože odkazuje na přijaté mezinárodní úmluvy, vládní usnesení a Ústavou podmíněné dodržování demokratických principů. Srovnávací analýzy přístupů zakládajících zemí Evropské unie a České republiky k postavení žen či k posuzování gender mainstreamingu dokládají institucionální i občanskou nepřipravenost české společnosti vyrovnat se s otázkou prosazování principů rovnosti ve všech sférách sociální reality. Česká společnost – muži i ženy – zakládá i reprodukuje genderové nerovnosti a společenské stereotypy vnímání a hodnocení pozice ženy v rodině, v partnerském vztahu, v práci, v politice i na veřejnosti. Tyto nerovnosti a stereotypy posiluje mediální scéna, kultura i umění. Subjektivní akceptace nerovností, sociální exkluze či marginalizace je u českých žen značná a není dostatečně známo, které sociální, institucionální či veřejné mechanismy se na ní podílejí přímo a které zprostředkovaně. Vláda a legislativa v součinnosti se vstupem České republiky do Evropské unie nastartovaly významnou změnu v otázce přijetí politiky rovnosti, nicméně procesy implementace a společenské akceptace politiky rovných příležitostí jsou záležitostí širšího společenského konsenzu a společenské důvěry, které tady zatím chybějí. Hlavním cílem projektu je proto poskytnout výsledky genderových analýz a výzkumů pro aplikaci v procesech implementace a prohlubování společenské akceptace institucionálních mechanismů vedoucích k prosazování principu rovných příležitostí pro muže a ženy ve veřejné sféře. Jak již bylo předesláno výše, cíle projektu jsou ambiciózní:

- relevantně pomoci různým strukturám a vrstvám společnosti porozumět procesům probíhajícím v evropských společnostech v souvislosti s politikou rovných příležitostí a genderovou organizací společnosti;
- iniciovat otevření tabuizovaných témat na veřejnosti, jejich tematizaci a podporu vědeckou argumentací, výsledky výzkumů a poznatky současné vědy a výzkumu;

Badatelky z ostatních zemí se ve svých vystoupeních „shodly“ v důležitých zjištěních, a sice:

- *za politika je veřejností považovaný stále převážně muž, nikoli žena*
- *politici jsou vnímáni jako kompetentnější, jako odborníci*
- *politicky jsou vnímány především v souvislosti se svými „ženskými“ rolemi – jako matky, pečovatelky apod.*
- *jejich pozice a fungování v politice je odrazem pozice a fungování žen v dané společnosti (tam, kde převažuje tradiční uspořádání genderových rolí ve společnosti, je toto uspořádání v politice „kopírováno“)*
- *ženy a muži se v politice věnují jiným problémům a oblastem; muži těm, které bývají v soudobé společnosti obvykle považovány za „důležitější“, resp. ty s větší mírou vlivu a moci (obchod, zahraniční politika apod.), ženy tzv. „soft“ oblastem (školství, zdravotnictví, kultura, problematika chudoby apod.)*

Pokud se jedná o prezentaci politiků a političek v médiích, pak se zde opět objevují některé shody:

- *politicky v médiích obvykle nevystupují „samy za sebe“ (jako individua), ale často se prezentují jako ženy či jako členky strany (do popředí vystupuje jejich „kolektivní identita“ při prezentaci)*
- *pokud politicky prezentují samy sebe, pak hovoří o tématech souvisejících se soukromou sférou (jako rodina, děti apod.) či s jejich osobním životem (vzhled, váha apod.). Politicky se domnívají, že si takovou prezentací zvyšují své šance na zvolení.*
- *naopak muži politici v této souvislosti neprezentují „své slabiny“, a to ani z profesní oblasti, ani ze svého soukromí*
- *politici a politicky jsou v masmédiích dotazováni s rozdílnou frekvencí a na rozdílné oblasti společenského života (muži na obchod, zahraniční politiku, problematiku války, míru apod., ženy na chudobu, sociální problémy a otázky, genderovou problematiku, kulturu apod.)*

- realizovat přínos ze strany sociologického výzkumu praxi a veřejnosti (respektive jejím subjektům či nositelům a aktérům) ve formě minimalizace nežádoucích dopadů (konfrontace, nedorozumění, pochybení, zpomalování atd.) a maximalizace efektů ve formě posunu ke shodě v řešení problémů v diskusích, v závazných projednáváních a zveřejňování;
- posilovat kredibilitu a význam vědy a výzkumu pro řešení akutních a společensky naléhavých problémů současného světa.

Jednou z forem kontaktu s praxí je vydávaný časopis *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, jehož záměry a snahy představuje Zuzana Uhde v editoriale, budeme však pravidelně vydávat také cíleně zaměřené studie, pořádat worksho-

py, semináře a kolokvia a provozovat webovou informační stránku.

Poznámky

1 *Podpora společenské akceptace a efektivního prosazování genderové rovnosti ve veřejné sféře*, projekt reg. č. S700280503, nositel projektu Marie Čermáková Sociologický ústav AV ČR, program *Podpora projektů cíleného výzkumu AV ČR*, 2005–2009.

2 *Aktuální otázky formování politiky rovných příležitostí mužů a žen v souvislosti s připraveností ČR na vstup do Evropské unie*, projekt reg. č. 87028002, nositel projektu Marie Čermáková Sociologický ústav AV ČR, Program cíleného výzkumu a vývoje AV ČR, 2000–2004.

RODINA NA PRELOME TISÍCROČIA ANEB

O „STARÝCH“ A „NOVÝCH“ OTCÍCH / Hana Maříková

Ve dnech 16. – 17. května 2005 se konala v Bratislavě mezinárodní konference o rodině, která byla pořádána u příležitosti mezinárodního dne rodiny, jenž připadá vždy na 15. květen.

Cílem konference bylo rozvinutí diskuse nad aktuálními problémy, které se v souvislosti s rodinou buď nově, nebo opakovaně vynořují – stále se snižující počet dětí v rodinách a v celé populaci, vysoká rozvodovost zejména rodin s dětmi, nárůst počtu dětí narozených osamělým matkám mimo manželství, „absence“ otců v rodinách apod.

Konferenci organizovala Fakulta sociálních věd a zdravotnictví Univerzity Konštantína Filozofa v Nitře a Stredisko pre štúdium práce a rodiny v Bratislavě. Zúčastnili se jí odborníci a odbornice nejen ze Slovenska a Čech, ale také z Maďarska, Polska a Francie, dále rovněž představitelé politické scény na Slovensku – manželka prezidenta SR Ing. Silvie Gašparovičová a poslanec Národnej rady Slovenskej republi-

ky doc. JUDr. Vojtech Tkáč, kteří přednesli úvodní referáty a svou aktivní účastní měli nejspíš zdůraznit význam a důležitost podobných vědeckých setkání a debat.

Následující panel v rámci úvodní části byl věnovaný současné rodině – její aktuální podobě a trendům jejího vývoje, opominuto nebylo téma krize rodiny, stejně tak jako téma harmonizace rodiny a zaměstnání. Pak následovalo rokování v jednotlivých sekcích, které probíhaly paralelně, a sice v sekci č. 1 Rodina a hodnotová orientácia, sekci č. 2 Rodinná politika v legislatíve a praxi, rodina a zdravie, sekci č. 3 Rodina, rody a práca a v sekci č. 4 Ekonomika rodiny a chudoba.

Jak již bylo uvedeno, konference se mimo jiné zabývala i problematikou otců a jejich fungováním v rodinách. Nicméně z některých příspěvků či diskusních vystoupení vyplynulo, že to, co slovenské kolegy či kolegyně trápí především, je jednak zeslabování pozice otců v rodinách

- *politicky bývají zobrazovány buď v triviálním, nebo negativním kontextu*
- *velice často jsou politicky zobrazovány v prostředích evokujících „soukromí“ – rodinu, domácnost*
- *bezdětné politicky nebo mladé politicky s malými dětmi vyvolávají u veřejnosti obvykle negativní postoje*
- *zobrazování političek bývá často „schematické“, používá se k tomu známých ikon (viz např. Dánsko či Itálie)², které symbolizují určité (zpravidla negativní) genderové stereotypy.*

I když z vystoupení výzkumníc vyplynulo, že s genderovými stereotypy se utkávají v obou oblastech ve všech zemích, bylo možné postřehnout jisté rozdíly. Například že genderové stereotypy jsou mnohem rigidnější v postsocialistických zemích – viz Estonsko a Lotyšsko – a akceptují a prezentují je nejen média, ale dokonce samy/i politicky a politici. Například zde bývá rozšířený názor, že ženy politicky mají v prvé řadě závazky k rodině. Někteří estonští politici jsou toho názoru, že i když ženy mají právo se realizovat mimo sféru rodiny, pokud mají děti, musejí ženy počítat s tím, že se o děti budou starat ony, neboť kdo jiný by to měl dělat? Znepokojení v této souvislosti vyvolává skutečnost, že tento postoj nezastávají starší muži působící v politice, nýbrž mladá generace politiků. Odporuje to poznatku, že rigidní postoje zastává starší (neboli „dinosauří“) generace a že mladí a vzdělanější (a to i muži) jsou pro „genderovou“ změnu.

Z dánského výzkumu zase například vyplynulo, že věk se může stát stejně důležitým diskriminačním faktorem jako gender. V této zemi jsou totiž lépe akceptovány mladé začínající politicky než ženy politicky ve vyšším věku.

V této souvislosti je bezesporu zajímavé se ptát spolu s lotyšskou badatelkou Irinou Novikovou, zda se nevytvářejí stereotypy nové, jak tyto staré i nové stereotypy ovlivňují politický diskurz, zda se mění chápání pojmů „ženství“ a „moc“ účastí žen v politice, jak da-

charakteristické tím, že otcové ztrácejí mnohé ze své autority, moci a významu, jednak mizení otců z rodin, které se nemusí rovnat přímé fyzické ztrátě otce (nejčastěji v důsledku výrazného omezení až zpřetrhání kontaktu otce s dětmi po rozvodu manželství), nýbrž může být reprezentováno faktickou absencí otce v rodině v podobě jeho neochoty až nezájmu podílet se na péči a výchově dítěte. Nicméně podle některých není třeba, aby se otcové zapojovali do péče o úplně malé dítě (když to vlastně ani neumí), ale že je potřeba, aby fungovali, když je dítě v pubertě. Z vyjádřených znepokojení až obav o „budoucnost“ otců v rodinách bylo zřejmé, že za „ideál“ je mnohými účastníky debat považovaný „tradiční otec“. Otec reprezentující v rodině autoritu (který drží moc pevně v rukou, což se projevuje například i tím, že onou rukou bouchá do stolu, aby všem připomněl, kdo je v rodině „pánem“), zajišťující rodinu finančně a materiálně, otec živitel, jehož protějškem je žena-matka věnující se „na plný úvazek“ péči a výchově dětí, domácnosti, případně domácímu hospodářství apod. Toto uspořádání zajistí rodinám (podle představ některých) jejich soudržnost a představuje optimální prostředí (plné mateřského citu a lásky) pro výchovu dětí. S tímto obrazem však vždy nekorespondovaly „stesky“, které byly mnohdy vyslovovány paradoxně týmiž diskutujícími téměř souběžně s vykreslováním onoho ideálního obrazu, a sice, že otcové se dětem i v úplných rodinách příliš nevěnují, neangažují se v nich. Tato „absence“ otců v rodinách je dětmi pocíťována hlavně v období dospívání, tedy v období, kdy se z dítěte stává dospělý člověk, který si nároku-

je, aby se s ním jednalo jako s rovnocenným „partnerem“. Někteří otcové však v tomto období nedokáží s dětmi komunikovat vůbec a ani se o to valně nesnaží, a ti, kteří se o to pokoušejí, komunikují s dětmi nikoli na bázi dialogu, nýbrž na bázi příkazů a zákazů. To má za následek zvětšování beztak už mnohdy dost velké vzdálenosti mezi dětmi a otci.

Tato situace, která jen málokým může být považována za optimální, je logickým završením fungování modelu tradičního otce. Čili otce, kterého již například Franz Werfel ve své novele „Ne vrah, zavražděný je vinen“ líčí jako nepřístupného, tvrdého, bezcitného, chladného, jenž druhé ovládá, nikoli respektuje, který druhými manipuluje, nikoli se do nich vcítuje apod. Ačkoliv je tato novela dávana za příklad mezigeneračního konfliktu, mohla by být zrovna tak dávana za příklad negativního obrazu onoho mnohdy idealizovaného tradičního otce. Citovost a citlivost matky nemůže dítěti vždy plně vynahradit nepochopení až „nepřijetí“ ze strany otce, neboť dítě touží po lásce a citu i ze strany otce – dítě touží po lásce, pochopení a porozumění ze strany obou rodičů (má-li je). Protože „tradiční otec“, který je orientovaný „vně rodinu“ na svou práci, který lpí na dodržování řádu a disciplíny, toto není schopen svému dítěti poskytnout, končí jejich vztah v případě povídky tragicky – vraždou otce. V reálném životě může být vyústění takového vztahu otce k dítěti neméně tragické, může se rovnat „symbolické vraždě“ vztahu, neboť za co jiného je možné považovat velkou vzdálenost, značné nepochopení mezi těmi, kteří by si měli být blízcí?

RODINA DNES: VEŘEJNÝ VZDĚLÁVACÍ CYKLUS UNIVERSITÉ DE TOUS LES SAVOIRS / Radka Dudová

Francouzské ministerstvo školství a vědy ve spolupráci s různými univerzitami pořádá pravidelný vzdělávací program nazvaný Université de tous les savoirs (Univerzita veškeré-

ho vědění). V jeho rámci se několikrát do roka koná intenzivní cyklus přednášek k vybranému tématu, jehož se účastní nejvýznamnější francouzští odborníci, kteří se daným

lece ovlivňují genderové stereotypy politickou diskusi, řešení politických problémů a otázek, jak mohou média napomoci neutralizovat genderové stereotypy apod.

V diskusích k vystoupením byla otevřena zejména problematika kvót, vhodnosti či nevhodnosti jejich zavedení, jejich dopadu na vnímání žen v politice; v názoru na ně se jednotliví diskutující neshodli. Nicméně zkušenost ze zemí, kde byly kvóty zavedeny (např. Itálie, Francie) dokládá, že na jejich základě dochází k navýšení počtu zvolených žen v politice. Je však nutné vzít v úvahu, že k tomu došlo v zemích, které již prošly určitým „genderovým vývojem“ a ve kterých bylo jejich zavedení považováno za „legitimní krok“. Nejednalo se tak tedy o ryze formální opatření, ale o opatření, které bylo smysluplné, neboť bylo vyústěním určitého vývoje. Jak by zavedení tohoto opatření vyznělo v jiném sociálněhistorickém kontextu zůstává doposud nezodpovězenou otázkou.

Dále bylo některými diskutujícími několikrát zmíněno, že ženy politicky se samy spolupodílejí na reprodukci stereotypního genderového uspořádání společnosti a že to nelze od sebe oddělovat. Nicméně diskutující se shodli na tom, že stěžejní roli v souvislosti s reprodukcí genderových stereotypů a genderového uspořádání společnosti sehrávají v současných společnostech média. Z toho bylo dovozeno, že je nutné věnovat pozornost nejen tomu, jak média aktuálně prezentují jednotlivé gendery, ale zejména tomu, jak by se jejich prezentace mohla v médiích změnit „žádoucím směrem“.

Protože výzkumy měly za cíl i „hledání řešení“, byla na základě nich formulována obecná i, a to častěji, zcela konkrétní opatření zohledňující daný sociální kontext. Vzhledem k tomu, že výzkumy a diskuse nad jejich zjištěními mimo jiné potvrdily i to, že ženy různých věkových a sociálních skupin a vrstev nemusejí sdílet stejné hodnoty a cíle, můžeme na základě tohoto poznatku dospět k závěru, že může být těžké a někdy dokonce i kontraproduktivní hovořit o tom, co ženy jako celek, jako „monolitická“ skupina chtějí a co

tématem zabývají. V lednu tohoto roku se takovýmto jedním tématem stala „dnešní rodina“, přičemž tento cyklus probíhal pod záštitou prof. Francoise de Singly na univerzitě Paříž 5. Ke slovu se tak v první řadě dostali reprezentanti dominantního proudu sociologie rodiny ve Francii – F. de Singly a Jean-Claude Kaufmann. Prostor byl ale dán i jiným vědeckým disciplínám: ekonomii (Andrée Masson : Rodina a dědictví), antropologii (Maurice Godelier: Incest), psychiatrii (Marcel Rufo: Dospívající v rodině) či právu (Francoise Dekeuwer-Defossez: Rodinné právo). Těžiště přednáškového cyklu ovšem spočívalo v sociologických příspěvcích. Socioložka a filozofka Dominique Méda přednášela o vztahu rodiny a práce, zejména o problematice sladování práce a rodiny pro ženy a pro muže, přičemž svou přednášku založila na empirických datech ze současných francouzských výzkumů. Prostor byl dán i novým tématům, které v debatě o rodině často vzbuzují kontroverze a vedou k otevírání nových otázek. Příkladem je přednáška Erica Fassina o homosexuálních manželstvích a rodinách či přednáška Israele Nissanda o vlivu nových prokreačních technik na rodinu. Díky

příspěvku Naciry Guénif-Souilamas byla pokryta i problematika rodiny a imigrace. Pravděpodobně nejprovokativnější přednáškou z celého cyklu byl příspěvek Marcely Jacub, která představuje liberální a ostatními feministkami hojně kritizované křídlo francouzského feminismu. Jacub poukázala na to, že vývoj sexuality a prokreace dal vznik novým nerovnostem. V první řadě se jedná o nevyrovnané postavení žen a mužů v rodičovství, kdy žena má k dispozici veškeré možnosti kontroly a ovládnutí, zatímco z muže se stala „platicí třetí osoba“. Muži jsou soustavně obviňováni z nezodpovědnosti, přičemž nemají mnoho příležitostí k ovlivňování svého rodičovství. Ve výsledku je rodina znovu soustředována okolo centrální postavy matky.

Tento veřejný cyklus přednášek ukazuje, do jaké míry je sociální věda ve Francii věcí veřejného diskurzu, o který se zajímají a účastní se jej i laici, což je v českém kontextu jen obtížně představitelné. Velká přednášková aula pařížské univerzity byla vždy zaplněna a po každé přednášce probíhala živá diskuse.

Radka Dudová

potřebují, natož pak hledat univerzálně platná řešení nezohledňující specifické historické, kulturní a sociální podmínky a okolnosti. Zrovna tak se zdá být „problematické“ hledání řešení „zvenku“ – z pozice „odbornice“. Čím tedy pak věda může vůbec přispět? Bezsporně k propracování analytických modelů a k pojmové precizaci, které ve svém souhrnu mohou napomoci ke „zpřesnění“ poznání, k prohloubení poznatků o sledovaném jevu či problému tak, aby se mohly stát východiskem a inspirací pro ty, jichž se (bezprostředně) týkají.

Poznámky

1 Které tak reprezentovaly rozdílné „politicko-genderové typy“ zemí.

2 Např. v Dánsku jsou těmito ikonami: Matka (tj. žena kombinující rodinu s politickou činností), Modrooká blondýna (neboli ne příliš inteligentní), Učitelka, Železná lady, Čarodějnice, Ledová královna, Svůdnice, Stará panna apod.